

Bir Ölüm Yazısı: Nekroloji

An Article Of Death : Necrology

Yrd. Doç. Dr. Nesrin MENGİ *

Öz :

Nekroloji sözcüğü “ölmüş birisinin anısına yazılan yazı” olarak tanımlanır. ”Ölüm ardı yazılar” da denen nekrolojik metinler, edebiyatçı/sanatçı gibi mesleki özellikleriyle tanınan kişilerin ya da yazarın kendi yakınındaki özel bir insanın ölümünü konu edinen, çoğunlukla süreli yayınlarda yayımlanan yazılardır.

Amacımız, işlevi bakımından önemli bulduğumuz; ancak edebiyat incelemelerinde göz ardı edilen nekrolojik yazıların karakteristik özellikleri ve edebiyatımızdaki yeri hakkında bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler; Nekroloji, deneme, biyografi.

Abstract

The word of necrology defines as “an article on to memory of decedent”. Necrological texts which calls “post-mortem scripts” as well, is an articles mostly published on periodicals. These scripts mention death of the person who lives close to the author and special for him/her writer who is recognised with their feature of professional/literal.

In this study, the aim to give knowledge about characteristic feature of necrologic articles which is ignored in literature examination but also play significant role in terms of function, and their place in Turkish Modern Literature.

Keywords; Necrology, essay, biography.

* Yard. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, nesrin_mengi@hotmail.com

Giriş

Nekroloji sözcüğü “ölmüş birisinin anısına yazılan yazı” olarak tanımlanır. ” (TS 2011: 1762). Ölüm ardı yazılar” da denen nekrolojik metinler, edebiyatçı/sanatçı, bilim adamı, siyasetçi gibi mesleki özellikleriyle öne çıkan tanınmış kişilerin ya da yazarın kendi yakınındaki özel bir insanın ölümünü konu edinen, ölümünün hemen ardından kaleme alınmasıyla anma yazılarından farklılık gösteren, çoğunlukla süreli yayınlarda yayımlanan yazılardır.

Bir kişinin ölümünü konu edinmesi nekrolojik yazıların karakteristik özelliğidir. Bu yönüyle kimi zaman anma nitelikli yazılarla benzerlik gösterir. Başka bir ifadeyle nekrolojik yazılar anma yazılarıyla ölümü konu edinmesiyle örtüşür. Ancak nekrolojik yazılar, bir kişinin ölümünden çok kısa bir süre sonra yazılan, yazarın tanıklığı dolayısıyla güncelliği olan, paylaşma, haber verme özelliğine sahip metinlerken anma nitelikli yazılar, kişinin ölüm yıldönümü nedeniyle, nekrolojik yazıların aksine, daha geç tarihlerde yazılmış, genellikle anma/hatırlama/hatırlatma amacı taşıyan yazılardır. Örneğin Ahmet Hâşim’in *Bize Göre* adlı eserindeki “Süleyman Nazif’in Mezarı” başlıklı yazı Süleyman Nazif’in ölüm yıldönümünde yazılmıştır. “*Süleyman Nazif’in geçen sene öldüğüne tabii hiç birimizin şüphesi yok. Fakat bu hayret verici insanın artık yaşamadığı fikrine alışmak ne müşkül!(...) Ebedî kudretlerle aynı cinsten olan bu adamın ölmesi, rüzgârın ebediyen durması gibi insana gayri tabii görünüyor.*” (Ahmet Hâşim, 1999:9) şeklinde onun edebiyatçı yönünün vurgulandığı ifadelerle başlayan yazının ilerleyen bölümlerinde Hâşim, yazarın ölümünün üzerinden bir yıl geçmesine karşın mezarının yapılmamış olmasını eleştirmektedir. Metinde anma, hatırlatma amacının yanında güncel bir dış etkene bağlı olarak ölümün ardından duyulan üzüntü ve geçen zamanla birlikte değişen ya da -burada olduğu gibi- değişmeyen bir durumun eleştirisi söz konusudur.

Güneş Damlıyor'da Uğur Kökden'in “*Gecikmiş sevgiler ve tembel ilgilerin ortasında, bir kez daha Hâşim'in ölüm yıldönümüyle karşı karşıya bulunuyoruz.*” (Kökden, 1994:121) sözleriyle başlayan ve Kökden'in yazarın ölüm yıldönümü dolayısıyla kaleme aldığı yazısının hareket noktası, gördüğü birkaç Ahmet Hâşim fotoğrafındaki fizyolojik görüntüdür. Ardından yazar fotoğraftaki duruşuyla şairin kişilik özelliklerini ve sanatçı kimliğini değerlendirir.

Enis Batur “Tanpınar İçin Bir Portre Denemesi”nde, Tanpınar'ın 30. ölüm yılında onu anarken onun anlaşılmasından ve edebiyata gereken değerin verilmemesinden duyduğu sıkıntıyı dile getirir. Aynı kaderi Ataç'ın da yaşadığını söyleyen Batur bu düşüncesini şöyle ifade eder:

İkisini de hakkıyla okuyamadık. Son 30 yıl, edebiyattan, başka yerlerden nektar toplamak adına uzaklaşılan bir dönem oldu. Baştan uca; değer yargıları, ölçütleri, kaynakları, en önemlisi de sancıları göz önünde tutularak okunursa ardımızda bizi kıpırdatabilecek iki kılavuzun beklediği anlaşılacaktır” (Batur 1995:56).

Bir başka anma yazısı, Vedat Günyol'un Sabahattin Eyuboğlu'nun ölümünden iki yıl sonra yazdığı "S.Eyuboğlu ve Bir Gözyaşı" adlı metnidir. Günyol, onu anarken sanatçının edebiyat ve düşünce dünyasına "lekesizin lekesizi" bir ad bıraktığını, onun "soylu bir düşünür, soylu bir yazar ve soylu bir insan" olduğunun altını çizer (Günyol 1975:77).

Nekrolojik yazılar ise, mutlaka bir kişinin ölümünün hemen ardından kaleme alınır. Dolayısıyla daha günceldir ve yazarın tanıklığı söz konusudur. Nekrolojik yazılarda amaç salt anma değil, güncel bir ölüm olayı üzerine düşüncelerin, duyguların öznel bir yaklaşımla paylaşımıdır.

Bu yazılar, kimi zaman ölüm ardı bir girişe sahip olmakla birlikte, içerik bakımından farklı başlıklar altında ele alınmalıdır. Örneğin ortak yaşanmış anılar paylaşılıyorsa "anıya/paylaşımaya dayalı nekroloji", ortak yaşanmışlıkların dışında gözlemlerden ve duyulanlardan hareketle kişinin portresini çıkartılıyorsa "portresel nekroloji", sanatçının eserlerine ve edebiyattaki yerine yöneliyorsa "eleştirel nekroloji", karma bir yapı gösteriyorsa "eklektik nekroloji" olarak sınıflandırılabilir.

Anıya/Paylaşımaya Dayalı Nekroloji

Yazarı ölen kişinin ardından ortak yaşantıların belleğinde bıraktıklarını paylaşır ya da onun kaybindan duyduğu üzüntüyü samimi bir tavırla okuyucuya aktarır. Örneğin *Karalama Defteri*'nde yer alan "Monsieur Gide" yazısında Nurullah Ataç, "Monsieur Gide ölmüş. Öyle alışmışım, çoktandır hep Monsieur Gide derim. Gide, Andre Gide demeye dilim varmıyor. Üzdü beni ölümü, saygılı bir hayranlığım vardı ona, günümüz yazarları içinde bildiklerimin bence en büyüğü oydu, en önemlisi." (Ataç 1998:112) ifadeleriyle Andre Gide'in ölümüyle yaşadığı kişisel üzüntüyü dile getirmektedir ve bu üzüntüyü sanatçının gerek kişiliğine gerekse sanatçı yönüne duyduğu hayranlığına dayandırır.

Sabahattin Kudret Aksal, "Cahit Sıtkı'ya Ağıt" metninde, bir dönemi temsil eden sanatçıların ölümlerinin ardından, son olarak bu insanlardan biri olan Cahit Sıtkı'nın da öldüğünü haber vermektedir. Aksal, dostu olan Cahit Sıtkı'yı kendi anılarından hareketle anlatır. Yazar, "Cahit Sıtkı'yı 1938 nisanının ilk günlerinden birinde, Beşiktaş'ta küçük bir meyhanenin önünde tanıdım." (Aksal 1978:170) ifadeleriyle anılardan söz ederek daha çok kişisel duygularını paylaşmış, hem bir sanatçı hem de bir dostun ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:

Yazınımızın hangi çağının onbeş yirmi yıllık bir süresinde, son onbeş yirmi yılda olduğu kadar çok sayıda soy sanatçıyı bir arada görebiliriz. Sanatlarına yürekten bağlı, bu bağlılığı yaşamlarının tek anlamı sayan, tutkularının keyifli sarhoşluğu içinde sağlıklarını hovardaca harcamış bir kuşak, şimdi birer ikişer tükeniyor. Orhan Veli, Sait Faik derken, Cahit Sıtkı da öldü. (Aksal 1978:170).

Anđan Satıcı'nın *Burada Bir Orman Var* kitabındaki “Şimdi Uzaklardasın...” yazısı, hareket noktası Zeki Müren'in ölümü olması dolayısıyla nekrolojiktir. “İnanmak çok zor, Zeki Müren öldü. Onun Bodrum'daki evinde sonsuza kadar yaşayacağını düşünüyorduk. Çok yazık; o da ölümlüydü.” (Satıcı 1998:98) sözleriyle sanatçının ölüm haberini okurla paylaşan yazar, Zeki Müren'in kendi yaşamındaki yerini, özellikle bir dinleyici olarak sanatçı hakkındaki düşüncelerini anılarına dayanarak anlatır.

Kimi nekrolojik yazılarda kişi, sanatçı/yazarın yakın bir dostu ya da ailesinden biri olabilir. Örneğin, Hilmi Yavuz'un “Yahya Hikmet Yavuz Öldü” başlıklı metni, yazarın kendi yaşantısından özel bir insanın ölümü üzerine yazılmıştır. Burada Yavuz, babasının ölümünün kendisinde yarattığı üzüntüyü, onunla ilgili ayrıntıları anımsayarak şöyle ifade etmektedir:

Yahya Hikmet öldü. Adı bilinmez bir denizde batan eski-zaman kalyonu. Sonsuz iyiliklerle biçilmiş yüzünü anımsıyorum. (...)

Babaannem sana ‘tanrının buğdayı’ derdi, anımsıyor musun? Çocukken öyle söylemişsin. Sahi sen de bir zamanlar çocuktun değil mi? Kravatını hep gevşek bağlayan eski bir Atatürk halkçısı, elindeki bastonunu sürüyerek Fatih'te Hırka-işerif caddesindeki sarı ışıklı kira evinin kapısını çalmayacak değil mi? (...) Uzak bir kentteyim şimdi. Ölümünü bile benden gizli tutmak istedin ‘oğlum üzülmesin’ diyerek. Bu büyük kentin parklarındaki çiçekleri, ağaçları, geceyarısı duyulan yağmur ve yaprak hışırtılarını sana adıyorum. Bir adı bilinmez denizde batan kalyon. Beni duyuyor musun? (Yavuz 1988:141-144).

Portresel Nekroloji

Portre yazılar ölen kişiyi fiziki görünümü, tinsel ya da kişilik özellikleriyle betimleyen metinlerdir. Bir başka ifadeyle, kişinin dış görünüşünün, fiziki özelliklerinin betimlendiği ya da o kişinin mizacının, davranışlarının ya da düşüncelerinin yansıtıldığı metinlerdir. Bununla birlikte bu yazılarda amaç, salt kişiyi tanıtmak değildir. Yazar, kendi kişisel düşüncelerine dayanarak kişiyi kimi zaman öven kimi zaman yeren bir tavır sergileyebilir. Bu doğrudan yazar tavrına bağlı bir durumdur. Yazar burada çeşitli yönleriyle ele aldığı kişiyi kendi tanıklığından ya da onun hakkında anlatılanlardan yola çıkarak değerlendirebilir.

Cemil Meriç'in *Bu Ülke* kitabındaki “Kemal Tahir” adlı yazısında, “O hayat ve hareket dolu adamın ölümüne hâlâ inanamıyorum.” (Meriç, 1992:251) şeklindeki ifade bir anlamda yazının yazılış amacını ortaya koyar. Kemal Tahir'in ölümü üzerine onunla ilgili duyguların dile getirildiği ve çoğunlukla yazarın tanıklığına dayanarak onun insani özelliklerinin verildiği bir tutum söz konusudur. Yazar, “konuşmak bir arayıştı onun için, bir vuzuha varmak cehtiydi. Hayatın belli merhalelerinde, belli hatalara düşmenin mukadder olduğunu çok iyi biliyordu. Uyanık bir şuurdu Kemal, her an zenginleşen bir şuur. Ve okşayan bir ses... dost, ılık, ışıltılı.(...) Hapishaneden önce, çapkın ve şımarık bir İstanbul delikanlısıdır. Sağlam bir iştiha,

diri bir tecessüs, diri fakat toy ve serseri.” (Meriç 1992:248-249) ifadeleriyle tamamen kişisel tanımlamaya dayalı olarak anlattığı Kemal Tahir’in iç dünyasını, onun yaşamından kesitler vererek yansıtır:

Hapishane hapishane dolaştı. Yokolmamak için, bir hayvan terbiyecisinin gergin ve sürekli dikkatine muhtaçtı. Hatalar bıçakla düzeltilir ‘dam’ da. Kemal, o çetin tecrübelerden yüz akıyla çıktı; yüz akıyla yani hem kendini hem insanımızı tanıyarak. En sağlam bilgilerini o acılar ummanında devşirdi. Kitaplar, bildiklerini vesikalandırmasına yarayacaktır (Meriç 1992:249).

Salâh Birsal *Kediler* adlı kitabındaki metinlerden birinde Rüştü Onur’u konu edinir. Kimi yerde Rüştü Onur’un sanatçı yönünden söz edilmekle birlikte, metnin genelinde, Birsal’in sanatçı hakkındaki kişisel düşünceleri doğrultusunda onun fiziki ve kişilik özellikleri verilir:

Dünyayı ve insanları delice severdi. Her çiçeği koklamak, her meyveyi tatmak, insanlarla omuz omuza yaşamak için çırpınırdı.

Uzunca boyluydu. Esmerdi. Yağız ve kemikli bir yüzü vardı. Az konuşuyordu. Kendi içinde yaşar, kimseyi kırmak istemezdi. Ölümü de dünyadakileri çokça rahatsız etmemek istediğinden doğmuş olabilir. Şiirleriyle Tanrıyı da tedirgin ettiğine inanır, kendisini bağışlaması için ona yalvarırdı (Birsal 1988:141).

Eleştirel Nekroloji

Eleştirel nekrolojide yazar, düşün ve imgelem genişliği oranında ölen kişinin sanatçı/edebiyatçı yönünü değerlendirir. Bunu yaparken konuyu bilimsel ya da mesleki ölçütler ışığında değerlendirmekten çok sanatçının ortaya koyduğu sanatsal yaratının değerini önceler ve bu değeri eserin kendine verdiği hazda ya da estetik duyguda bulur. Dolayısıyla bu yaklaşım kendine dönüktür. Böylesi bir tutumla oluşturulan metinlerde izlenimci eleştiri ya da öznel eleştiri tavrı söz konusudur. Yazar burada daha çok eseri değerlendirmek yerine eserin kendisini nasıl etkilediğini, onu beğenip beğenmediğini, kendisinde uyandırdığı duyguları anlatmaktadır ve bunu yaparken de doğrudan kendi bakış açısını ortaya koyar. Örneğin Melih Cevdet “Tanrıların Kıskançlığı” başlıklı metinde, bir gazete haberinden öğrendiği ölüm olayını kendi metninin konusu yapmıştır:

Keman virtüozu Rus asıllı ABD’li Yasha Heifetz’in ölüm haberi vardı geçen haftaki gazetelerde, 86 yaşındaymış öldüğünde. Heifetz’in adını ilk gençliğimden beri bilirim, müziğini plaktan epey dinlemişimdir. Son yıllarda adı geçmez olmuştu, Los Angeles’deki Cedars-Sinai Hastanesi’nde ölmüş (Anday 1994:263).

Burada yazar, tamamen kişisel müzik zevkinden dolayı ilgisi olduğu bir müzisyenin ölümünü konu edinir ve onunla ilgili okuduğu bir kitapta verilen bir mektuptan söz eder. Bu mektup, George Bernard Shaw’ın Heifetz’e yazdığı övgü dolu bir mektuptur. Anday da bu mektubun içeriğinden hareketle, sanatçının yaptığı müziğin güzelliğini vurgulayarak beğenisini dile getirmektedir.

Orhan Veli'nin, *Sanat Ve Edebiyat Dünyamız* adlı kitabındaki “*Bu sayıda okuyucularıma acı bir haber vereceğim. Şair Muzaffer Tayyip Uslu ölmüş.*” (Kanık 1982:123) ifadeleriyle başlayan metnin hareket noktası güncel bir ölüm olayıdır. Yazar metne Muzaffer Tayyip Uslu'nun ölüm haberini vererek başlar. Daha sonra metin, Orhan Veli'nin sanatçının şairlik yönü üzerine kişisel düşüncelerini belirtmesiyle devam eder.

Bir başka örnekte ise Yakup Kadri, Ahmet Hâşim'in ölümü üzerine yazdığı “Ahmet Hâşim” başlıklı yazıda onun varlığını birçok zıt unsurların karmakarışık kaynaştığı bir yer olarak ifade eder. “*Gerçi o canlıydı, zayıftı; yaramazdı, uslu-
du; makuldü, mantıksızdı; çirkindi, güzeldi; kaotikti, ahenkdardı; acıydı, tatlıydı;
kızgındı, serindi; murdardı, pakti; nazikti, kabaydı, sertti, rakikti; iyiydi, fenaydı...
Tıpkı hayat gibi*” (Karaosmanoğlu 1934:23) sözleriyle Hâşim'in kişiliğiyle birlikte, şairliğini şiirsel bir üslupla değerlendirir.

Eklektik Nekroloji

Eklektik nekroloji ifadesiyle, yukarıda andığımız başlıkların ikisini ya da üçünü birden kapsayan, iç içe, eklektik bir yaklaşımın söz konusu olduğu metinler kastedilir. Örneğin “Bir de Simit Ağacı Olaydı” başlıklı metinde, şair Orhon Murat Arıburnu'nun ölümünün kendisinde yarattığı üzüntüyü ifade eden Oktay Akbal'ın, “*Orhon Arıburnu öldü. Bir şairdi. Kimseye benzemeyen bir insan, bir sanatçı. Birkaç yıldır hastaydı. Konuşma güçlüğü çekiyordu. Karşılaştıkça içim eriyordu.*” (Akbal, 1990:55) ifadeleriyle metnin genelindeki paylaşma tavrının yanında bir haber verme yaklaşımı da vardır. Metinde hem bir şair hem de bir dost olarak anlatılan Arıburnu'yla geçmişte paylaşılan ortak yaşantılara dayalı bölümler yer almaktadır:

Yıllar yıllar öncesinin yakışıklı Orhon'ununu anımsıyorum. Yine yakışıklıydı. Yine başında fötr şapka vardı. Bir simgeydi sanki o geniş kenarlı şapka! Nerdeyse uyurken bile o şapka başındaydı. Filmlerinde de, sokakta da, evde de belki! (Akbal 1990: 55).

Sabahattin Eyuboğlu'nun *Geçmişle Gelecek* adlı eserindeki “İlyada ve Anadolu” başlıklı metni yine karma bir özelliğe sahiptir. Ziya Osman Saba'nın ölümü üzerine yazılan metinde, onun sanatçı yönü, yazarın onunla paylaştığı ortak anılara dayandırılarak anlatılır:

Varı yoğu şair olan, sanatına duyduğu bu sevgiyi aralıksız, kendini bulduğu günden ölümüne dek sürdüren bir şairi daha yitirdik. Üstüne yazı yazanların tümünün belirttiği gibi yüreği iyilikle dolu kişi, dost Ziya Osman Saba da aramızdan çekip gitti. Belki onbeş yıl kadar önce, ilk tanıştığımızda, tanışmayla ilgili bir iki sözden sonra, yüzünden hiç eksiltmediği o ılık gülümsemesiyle, ilk cümlesi: “Varlığın son sayısında, bilmem kimin şiirini okudunuz mu?” biçiminde bir şeydir. (...) O kadar birden, gene o kadar rahat yadırgatmadan biricik konusuna girer, ya da sizin o konuya girmenizi beklediğini o kadar tatlı belli ederdi ki, sadece bu tutumundan bile sanatın nasıl bir vurgunu olduğunu anlardınız.

Şairlerimizin arasında belki de en duygularından biri, belki de birincisiydi. Şiir alanındaki kazancı da kaybı da duygululuğa bağlanabilir, sanıyorum. (...) Çoğu kez bu duygululuğuyla savaşıması gerekmiştir sağlam bir şiir düzeni elde edebilmek için. (Eyuboğlu 1975:187-188).

Bedri Rahmi Eyuboğlu ise, *Delifişek*'te yer alan "Sait İçin" yazısında onun ölümünü duyururken aynı zamanda onun Türk edebiyatındaki önemini vurgular ve Sait Faik'le tanışmalarından başlayarak onunla yaşadığı kimi anılarını okuyucuyla paylaşır.

Sonuç

İşlevi bakımından önemli bulduğumuz; ancak edebiyat incelemelerinde göz ardı edilen nekrolojik yazıların karakteristik özellikleri ve edebiyatımızdaki yeri hakkında bilgi vermeyi amaçladığımız yazıda sonuç olarak kısaca şunlar söylenebilir.

Nekrolojik yazılar, yazarın samimi tavrını yansıtan metinlerdir. Yazar bir sevdiğinin, dostunun ya da toplum içerisinde sanatçı, bilim adamı gibi mesleki kimliğiyle tanınan insanların ölümlerinden duyduğu üzüntü, özlem ya da hayranlık gibi samimi duygularını dile getirmektedir.

Bir ölüm yazısının edebiyatçının kaleminden çıktığında nasıl nitelik değiştirdiğinin göstergesi olan nekrolojik metinler daha çok deneme türüne aittir. Bu tür yazılar, salt bir "duyurma" amacı taşımaktan çok edebiyatçı/sanatçıların resmî kaynaklarda yer almayan kişisel ya da sanat yaşamlarına dair okuyucuya bilgi sunan "kaynak" yazılar olmaları bakımından dikkate değerdir. Başka bir ifadeyle, Ahmet Haşim, Cemil Meriç, Nurullah Ataç, Sabahattin Kudret Aksal, Salah Bırsel, Vedat Günyol gibi Türk edebiyatının öne çıkan yazarları tarafından sıkça kaleme alınmış, onların bir vefa borcu olarak gördükleri bu tür metinler, işlev bakımından biyografi türü içinde değerlendirilmesi gereken yazılardır.

Kaynakça

- AKBAL, Oktay, (1990), *Bir de Simit Ağacı Olaydı*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKSAL, Sabahattin Kudret, (1978), *Geçmişle Gelecek*, İstanbul: Çağdaş Yayıncılık,
- ANDAY, Melih Cevdet, (1994), *İmge Ormanları*, İstanbul: Ada Yayınları.
- ATAÇ, Nurullah, (1998), *Karalama Defteri-Ararken*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BATUR, Enis (1995), *Yazının Ucu* (2.Basım), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BİRSEL, Salâh (1998), *Kediler*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- EYUBOĞLU, Bedri Rahmi,(1987), *Delifişek*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- EYUBOĞLU, Sabahattin, (1999), *Mavi ve Kara*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- GÜNYOL, Vedat, (1975), *Bu Cennet Bu Cehennem*, İstanbul: Çan Yayınları.
- HÂŞİM Ahmet, (1999), *Üç Eser, Bize Göre-Gurabâhâne-i Laklakan-Frankfurt Seyahatnamesi*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KANIK, Orhan Veli, (1982), *Bütün Yazıları I, Sanat ve Edebiyat Dünyamız*, İstanbul: Can Yayınları.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1934), "Ahmet Hâşim", *Varlık*, nr. 23, 23-24.
- KÖKDEN, Uğur (1994), *Güneş Damlıyor*, İstanbul: Adam Yayınları.
- MERİÇ, Cemil,(1992), *Bu Ülke* (6. Basım), İstanbul: İletişim Yayınevi.
- SATICI, Adnan (1998), *Burada Bir Orman Var*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Türkçe Sözlük*, (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YAVUZ, Hilmi, (1987), *Kültür Üzerine*, İstanbul: Bağlam Yayınları.